

Designing a Model for the Afghan University Curriculum

Mohammad Sarvar Haqparast*, Koorosh Fathi Vajargah**, Mahboobeh Arefi***,

Maryam Hosseini Largani****

* PhD student in Curriculum Planning, Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University (Corresponding author). Email: Mohammad.yasar2222@gmail.com

** Professor of Curriculum Studies, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, Email: kouroshfathi@hotmail.com

*** Associate Professor of Curriculum Studies, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran, Email: arefi6@gmail.com

**** Assistant Professor, Institute of Curriculum Studies in Higher Education, Tehran, Iran. Email: smhlargani@gmail.com

Article Info

Abstract

Article type:

Research Article

Key words:

Afghanistan,
university
curriculum, model
design.

Article history:

Received : 18 June 2022

Accepted : 09 June 2023

The aim of this study is to investigate how the hidden curriculum influences the development of clinical empathy among internal medicine residents in Iranian medical universities. This qualitative study employed a grounded theory approach. Data were collected through semi-structured interviews, and purposeful criterion sampling was used until theoretical saturation was achieved. Accordingly, 22 internal medicine residents from medical universities in Tehran were interviewed. The data were analyzed using open, axial, and selective coding, resulting in 13 main categories. These categories were organized within a paradigmatic model, including causal conditions (basic skills, teaching, supervision, and evaluation), the central phenomenon (empathetic abilities in care), strategies for fostering empathetic communication (material and emotional support), contextual factors (work environment in hospitals and clinics, job satisfaction, and the role of clinical supervisors), intervening conditions (personal and psychological characteristics, lifestyle), and outcomes (individual and institutional).

Cite this Article:

Haqparast, M. Fathi Vajargah, K. Arefi, M. & Hosseini Largani, M.(2025). Designing a Model for the Afghan University Curriculum. *Biquarterly Journal of Theory and Practice in the Curriculum*, 12(24), 221-244. DOI: 10.22034/tpcj.2025.225038

© 2016 by Iranian Curriculum Association Press Publisher:

Iranian Curriculum Association Press

Extended Abstract

Introduction and Purpose

The study titled "*Designing a Model for the Afghan University Curriculum*" addresses a critical gap in Afghanistan's higher education system by proposing an ideal curriculum model tailored to the country's unique needs. Despite the pivotal role of curricula in educational systems, no prior research has focused on designing a university curriculum model for Afghanistan. This study fills this void by developing a context-sensitive framework through inductive thematic analysis and semi-structured interviews with curriculum specialists and faculty members from Afghan universities.

Research Context and Objectives

Afghanistan's higher education system has long relied on outdated, imported curricula that fail to align with local needs or labor market demands. This mismatch has led to widespread criticism from students, graduates, and cultural stakeholders. The study aims to design a curriculum model that incorporates Afghanistan's socio-cultural, religious, and economic contexts while addressing global educational standards. The primary research question is: *What constitutes an ideal university curriculum model for Afghanistan?*

Methodology

The study employs an inductive thematic analysis method, using semi-structured interviews with 15 participants selected via snowball sampling. Participants included curriculum specialists and faculty members with at least five years of experience in university curriculum planning. Interviews were audio-recorded, transcribed, and analyzed using a three-stage coding process (open, selective, and theoretical). Theoretical saturation was achieved by the 13th interview, but data collection continued to ensure robustness.

Key Findings

The analysis yielded 230 initial codes, refined to 61 and further distilled into 8 theoretical categories, forming the framework of the ideal curriculum model. The findings are organized into the following dimensions:

1. **Strengths of the Existing Curriculum**
 - o Progress in curriculum revision initiatives (e.g., the "*Unified Curriculum and Unified Nation*" program launched in 2012).
 - o Development of standardized content across universities.
2. **Weaknesses of the Existing Curriculum**
 - o Limited involvement of faculty, students, and industry stakeholders in curriculum design.
 - o Overreliance on foreign experts and centralized decision-making by the Ministry of Higher Education.
 - o Misalignment with labor market needs, outdated content, and inadequate use of technology.

- o Corruption, political interference, and lack of professional expertise among decision-makers.

3. Elements of an Ideal Curriculum

The proposed model emphasizes:

- o **Goals:** Aligned with student needs, societal demands, and national values.
- o **Content:** Organized to reflect local and global knowledge, with updated resources.
- o **Teaching Methods:** Student-centered strategies integrating technology.
- o **Evaluation:** Comprehensive and iterative assessment processes.
- o **Stakeholder Roles:** Active participation from faculty, students, and industry representatives.

4. Characteristics of Curriculum Elements

Elements must be:

- o **Adaptive:** Aligned with student capabilities and societal needs.
- o **Practical:** Focused on employability and critical thinking.
- o **Comprehensive:** Inclusive of religious, national, and global values.

5. Decision-Making Framework

A collaborative body involving:

- o Faculty and curriculum experts.
- o Students and graduates.
- o Government ministries (e.g., Higher Education, Labor).
- o Industry representatives and religious leaders.

6. Curriculum Design Stages

- o **Preliminary Phase:** Needs assessment and gap analysis.
- o **Development Phase:** Drafting goals, content, and teaching methods.
- o **Implementation Phase:** Pilot testing and feedback collection.
- o **Evaluation Phase:** Final assessment and continuous improvement.

7. Incorporating Values and Technology

- o **Values:** Integration of Islamic and national values, alongside compatible global principles (e.g., human rights).
- o **Technology:** Context-appropriate use of digital tools, considering faculty and student readiness.

8. Internal and External Influences

- o **Internal:** Labor market demands, student needs, institutional resources, and political climate.
- o **External:** Global educational trends, technological advancements, and international collaborations.

Proposed Model

The study presents a spider-web model (Figure 1) where the curriculum is designed through a centralized, collaborative process. Key features include:

- A **joint decision-making body** led by faculty.
- **Phased implementation** from needs assessment to evaluation.
- **Balanced integration** of local values and global standards.
- **Technology adoption** tailored to Afghanistan's infrastructure.

Comparative Analysis

The findings align with research from Iran (Hosseini Lorgani & Mojtazadeh, 2017) and global studies (Carnell & Fung, 2017) on stakeholder participation. However, the Afghan model diverges by emphasizing:

- **More elements** (e.g., religious values, technology) than Hicks' (2007) four-component framework.
- **Less emphasis on strategic changes** or quality assurance metrics compared to Western models.

Recommendations

1. **Stakeholder Involvement:** Establish a permanent body for curriculum design, including faculty, students, and industry.
2. **Needs Assessment:** Conduct scientific studies to align curricula with labor market demands.
3. **Pilot Testing:** Implement trial programs before nationwide rollout.
4. **Value Integration:** Combine Islamic, national, and global values without conflict.
5. **Technology:** Adopt tools matching local capacity (e.g., low-bandwidth solutions).
6. **Further Research:** Expand studies on curriculum implementation challenges.

Conclusion

This study is the first to propose a comprehensive university curriculum model for Afghanistan. By addressing local needs and global trends, the framework aims to enhance educational quality, graduate employability, and societal development. The model's success hinges on collaborative governance,

context-sensitive design, and iterative improvement—a blueprint for reforming higher education in post-conflict settings.

Keywords: Afghanistan, university curriculum, curriculum design, thematic analysis, higher education reform.

طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی افغانستان

محمدسرور حق پرست*، کوروش فتحی واجارگاه**، محبوبه عارفی***، مریم حسینی لرگانی****

*دانشجوی دکتری رشته‌ی برنامه‌ریزی درسی گروه علوم تربیتی دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول). رایانامه: Mohammad.yasar2222@gmail.com

**استاد مطالعات برنامه درسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، رایانامه: kouroshfathi@hotmail.com

***دانشیار مطالعات برنامه درسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران، رایانامه: arefi6@gmail.com

****استادیار مؤسسه مطالعات برنامه‌ریزی درسی آموزش عالی، تهران، ایران. رایانامه: smhlargani@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی-پژوهشی	هدف از این مطالعه طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی افغانستان بود. تاکنون هیچ تحقیقی در مورد طراحی الگوی برنامه درسی دانشگاهی کشور افغانستان انجام نشده است. حال آنکه هر کشوری مطابق با نیازمندی‌ها و شرایط خود به طراحی برنامه درسی ویژه‌ای نیاز دارد. بنابراین در پژوهش حاضر تلاش بر آن شد که خلأ موجود در برنامه درسی دانشگاهی کشور افغانستان تا حدودی رفع گردد. این مطالعه با استفاده از روش تحلیل مضمون استقرایی و ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شد. مشارکت‌کنندگان در پژوهش، متخصصان برنامه درسی و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های افغانستان بودند که به روش گلوله برفی انتخاب شدند و انجام مصاحبه با ۱۵ نفر از آنان به اشباع نظری رسید. گفتنی است شرط انتخاب اعضای هیئت علمی، ۵ سال فعالیت در بخش برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی بود. مصاحبه‌ها ابتدا به صورت صوتی ثبت و سپس توسط پژوهشگر به شکل متن تنظیم شد. در مرحله اول تحلیل مضمون، ۲۳۰ کد باز حاصل شد و در مرحله دوم تعداد کدها به ۶۱ کد تقلیل یافت. در نهایت ۸ کد نظری حاصل شد که در نتیجه آن الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی کشور افغانستان با ابعاد مختلف، به این ترتیب به دست آمد: نقاط قوت برنامه درسی دانشگاهی موجود، نقاط ضعف برنامه درسی دانشگاهی موجود، عناصر برنامه درسی دانشگاهی مطلوب، ویژگی‌های عناصر برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی مطلوب، موجودیت تمام جوانب ذینفع در نهاد مشترک تصمیم‌گیری، رعایت تمامی مراحل طراحی برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی، رعایت ارزش‌های دینی-ملی و ارزش‌های جهانی به شرط مغایر نبودن با ارزش‌های دینی و ملی کشور، استفاده از فناوری‌های موردنیاز در مطابقت با امکانات و سطح دانش استادان و دانشجویان، عوامل اثربخش داخلی و خارجی بر طراحی برنامه درسی دانشگاهی مطلوب کشور. ابعاد مذکور چارچوب الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی افغانستان را تشکیل می‌دهند.
واژگان کلیدی: افغانستان، برنامه درسی دانشگاهی، طراحی الگو.	
تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۳/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۳/۱۹	

استناد به این مقاله:

حق پرست محمدسرور، فتحی واجارگاه کوروش، عارفی محبوبه و حسینی لرگانی مریم. (۱۴۰۲). طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی افغانستان. *دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی*. انجمن مطالعات برنامه درسی ایران؛ ۲۲۱-۲۴۴. doi: 10.22034/tpcj.2025.225038

مقدمه

در میان نهادهای اجتماعی و اقتصادی که ظرف نهصد سال اخیر پا به عرصه وجود گذاشته‌اند، تنها تعداد انگشت شماری توانسته‌اند مانند کالج‌ها و دانشگاه‌ها دوام آورند و پایدار بمانند و منشأ خدمات گسترده‌ای شوند (هیرش^۱، ۲۰۱۵). از نظر تاریخی دانشگاه‌ها دارای سابقه طولانی هستند و هر جا دانشگاه یا مؤسسه آموزش عالی فعال بوده، برنامه درسی نیز وجود داشته است. در واقع برنامه‌های درسی به آموزش عالی حیات داده‌اند و از این رو جایگاه ویژه‌ای نیز دارند. برای بررسی برنامه در آموزش عالی باید بین دو جایگاه واقعیت آموزشی و واقعیت دانشی تمایز قائل شد (فتیحی و اجارگاره، ۱۳۹۳). برنامه درسی قلب نظام‌های آموزشی در تمامی مقاطع شمرده می‌شود. تدوین برنامه درسی شامل سه پدیده می‌شود: یک- شامل اهداف، محتوا، مواد و غیره است که موضوعات اساسی است. دو- اهداف سیاسی- اجتماعی که شامل تمام موضوعات سیاسی- اجتماعی می‌شود که در فرایند برنامه درسی دخیل‌اند. سه- اهداف تکنیکی- حرفه‌ای است که به طراحی، بهبود و اجرای عملی برنامه درسی ارتباط دارد (وان دن اککر^۲ و دیگران، ۲۰۰۳). در سال‌های اخیر، بسیاری از موسسات آموزش عالی در سراسر جهان به طراحی و محتوای برنامه‌های درسی خود پرداخته‌اند (بارنت و کوت^۳، ۲۰۱۲؛ بلک‌مور و کاندیکو^۴، ۲۰۱۶). تلاش‌هایی برای توصیف مؤلفه‌ها و عناصر جدید در برنامه درسی دانشگاهی انجام شده است؛ به عنوان مثال، در انگلستان از طریق آژانس تضمین کیفیت، معیارهای برنامه درسی دانشگاهی در سراسر مرزهای ملی و از طریق پروژه بین‌المللی، با تمرکز بر توسعه تعاریف مشترک از "چارچوب برنامه درسی دانشگاهی" ارائه شده است (ترمبلی، لالانیست و روسویر^۵، ۲۰۱۲).

طراحی الگوی برنامه درسی دانشگاهی نشان‌دهنده ملاحظات اساسی در برنامه درسی است که بینش‌های متعددی و مفصلی را برای تصمیم‌گیری‌ها درباره عملی کردن آن فراهم می‌سازد (وارن^۶، ۲۰۰۲)، تحقیقات نشان داده است که باوجود ده‌ها الگوی برنامه درسی در سطح آموزش عالی، به دلیل تغییرات بافت آموزش عالی و تغییر انتظارات، طراحی الگوهای جدید همچنان ضروری و لازم است (خان والا، ۲۰۱۵). به نقل از یادگارزاده و حسینی لرگانی، (۱۳۹۹). چارچوب برنامه درسی آموزش عالی، ضمن ایجاد یک لنز جدید، پنجره‌ای را شکل می‌دهد که از طریق آن جامعه آموزش عالی می‌تواند با نگاهی تازه به امکانات خود بنگرد. همچنین این امکان را فراهم می‌سازد، تا با نگاهی روشن‌گرانه به جدایی عجیب و غریب و عرفی آموزش و پرورش و تحقیق در استراتژی‌ها و شیوه‌های موسسات پرداخته شود. در بیانیه‌های ماموریت و استراتژی نهادی بسیاری از موسسات آموزش عالی جدایی فعالیت‌های رشته‌های مختلف از یکدیگر امری متداول است. پژوهش و آموزش دانشجویی یا یادگیری و تدریس، برجسته‌ترین این مباحث هستند. سایر مباحث، مرتبط با گسترش مشارکت، تبادل دانش، شرکت، تعامل جهانی و عمومی و یادگیری مادام‌العمر است. اما در واقعیت، هم‌افزایی بین این موارد در برنامه درسی آموزش عالی برقرار نشده و ظهور فرهنگ به اصطلاح حسابرسی در سال‌های اخیر باعث شده است که این مسئله دشوارتر از همیشه شود (بلک‌مور، بلکول و ادmondسن^۷، ۲۰۱۶). بدون تعامل هم‌افزا بین عناصر برنامه درسی با

¹ Hisrich

² van den Akker

³ Barnett and Coate

⁴ Blackmore and Kandiko

⁵ Tremblay, Lalancette and Roseveare

⁶ warren

⁷ Blackmore, Blackwell and Edmondson

یکدیگر، تجربه یادگیری اثربخش امکان‌پذیر نخواهد بود زیرا عوامل محیطی متنوعی بر نتیجه هر تجربه تربیتی اثرگذارند (لاکوتا^۸، ۲۰۱۷). بطور کلی به نظر می‌رسد علاوه بر چالش‌های مذکور در برنامه درسی آموزش عالی در جهان، یکی از عوامل عقب‌ماندگی آموزش عالی در کشورهای جهان سوم الگوبرداری و تقلید از الگوهای برنامه درسی منسوخ شده در دانشگاه‌های کشورهای توسعه یافته جهان است (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۴). برخلاف نظر متخصصان سیستم آموزش عالی، برنامه درسی دانشگاهی افغانستان همواره تقلیدی از کشورهای دیگر بوده و براساس نیازمندی‌های کشور و بازار کار طراحی نشده است و در نتیجه اثربخشی لازم را ندارد و به همین علت برنامه درسی دانشگاهی افغانستان مورد انتقاد شدید دانشجویان، دانش‌آموختگان و جامعه فرهنگی قرار گرفته است (بابری و هیوارد^۹، ۲۰۱۴). از آنجا که برنامه درسی آموزش عالی افغانستان متمرکز است، تصمیم‌گیری‌های در خصوص برنامه درسی در آموزش عالی بدون مشارکت ذینفعان اصلی آن و از بالا به پایین اتخاذ می‌گردد. برنامه‌های درسی از ایجاد دانشگاه‌ها در افغانستان در طول پنج دوره تاریخی برنامه درسی که دوره شاهی، بعد دوره شاهی، دوره جهاد و دو دهه اخیر دموکراسی قبل از به قدرت رسیدن امارت اسلامی، به جنجال‌ها و دغدغه‌های مهم تبدیل شده است. برنامه‌های درسی آموزش عالی افغانستان باید با دانش امروز و نیازهای ملی و بین‌المللی طراحی شود و مطابق فناوری قرن ۲۱، دانشجویان را آماده کند (عبدالرحیم زی و عارفی، ۱۴۰۱). بنابراین پژوهش حاضر می‌کوشد تا الگوی مشخصی را در سطح دانشگاهی برای کشور افغانستان طراحی کند که مطابق با شرایط و نیازمندی‌های کنونی دانشجویان تعریف شده و اثربخشی لازم را داشته باشد.

پیشینه پژوهش

اگرچه تاکنون در مورد طراحی برنامه درسی دانشگاهی افغانستان پژوهش مشخصی انجام نشده، اما در برخی از منابع مرتبط با آموزش عالی در افغانستان به صورت ضمنی به برنامه درسی دانشگاهی اشاره شده است، چنانکه نتایج پژوهشی تحت عنوان «اجرای آموزش مبتنی بر نتیجه و یادگیری دانشجو محور در دانشگاه‌های دولتی افغانستان» که با استفاده از روش کیفی و ابزار مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شده، نشان می‌دهد اکثریت استادان دانشگاه‌های افغانستان، برنامه درسی مبتنی بر نتیجه را پسندیده‌اند (کتوازی، ۲۰۲۱).

در سایر کشورها در این زمینه تحقیقات بسیاری انجام شده است، به گونه‌ای که برنامه‌های درسی دانشگاهی از بعد نظری در سطح جهانی رشد قابل توجهی یافته‌اند و بسیاری از ابعاد برنامه درسی دانشگاهی را تحت پوشش قرار می‌دهند. اما از منظر توانایی ارائه راهکار برای بهبود و بالا بردن کیفیت دانشگاهی، هنوز سؤالات جدی و بحث‌انگیزی وجود دارد و مشکلاتی مانند محیط در حال تغییر، عدم تناسب برنامه درسی دانشگاهی با بازار کار، به روز نبودن رؤس مطالب، تغییرات فناوری، فاصله میان آموزش و پژوهش، تسلط نظام متمرکز در ساخت و به خصوص در بخش اجرای برنامه درسی، ضعف دانش برنامه درسی استادان، بین‌المللی شدن برنامه درسی، افزایش جمعیت دانشجویان و تحصیل‌کردگان و بالا رفتن سطح بیکاری، از جمله چالش‌های عمده در برنامه درسی دانشگاهی است (یادگارزاده و حسینی لرگانی، ۱۳۹۹).

در پژوهشی که کلکارنی، گایتوند و کوتر شیتز (۲۰۲۰) درباره طراحی الگوی برنامه درسی دانشگاهی مبتنی بر صنعت در هندوستان انجام داده‌اند، الگویی طراحی شده است که در ابتدا بر حضور فعال دانشگاهیان و نمایندگانی از صنایع تأکید دارد و به

^۸ Lattuca

^۹ Babury & Hayward

اثر بخشی متقابل توجه دارد. در مرحله بعدی برنامه درسی طراحی و تدوین می شود و ارزیابی صورت می گیرد و در نهایت نیروی کار برای آینده را تضمین می کند.

در پژوهشی با عنوان «طراحی و اعتبارسنجی الگوی برنامه درسی کارورزی، مبتنی بر خود شرح حال نویسی مشارکتی در دانشگاه فرهنگیان» (۱۳۹۸) که در ایران با استفاده از روش ترکیبی و طرح اکتشافی انجام شده است، الگوی برنامه درسی کارورزی بر محور چهار عنصر هدف، محتوای آموزشی، روش های یاددهی - یادگیری و شیوه های ارزشیابی تدوین و با استفاده از ابزار پرسشنامه نیمه ساختاریافته و نظر سنجی و اعمال دیدگاه های متخصصان برنامه درسی اعتبار بخشی شده است.

حسینی لرگانی و مجتبی زاده (۱۳۹۷) در پژوهشی که تحت عنوان «طراحی و اعتبار سنجی برنامه ی درسی دانشگاهی ایران» با روش ترکیبی طرح اکتشافی انجام داده به این نتیجه دست یافته اند که برنامه ریزی درسی دانشگاهی ایران به تغییرات جدی نیاز دارد. ایشان براساس دیدگاه های پاسخ دهندگان، ۱۳ مؤلفه را شناسایی کرده اند که این مؤلفه ها طرح پیشنهادی پژوهشگران نامبرده را برای برنامه درسی دانشگاهی ایران به تصویر می کشد. این طرح شامل دوره های آموزشی، محتوای دوره های آموزشی، عملکرد آموزشی دانشگاه، همایش های علمی، پیشرفت تحصیلی دانشجویان، موفقیت دانشجویان، فضای آموزشی، روش های تدریس، ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، استفاده از فناوری در تدریس، ارائه بازخورد استادان، توسعه دانش و مهارت دانشجویان، مدیریت کلاس و فعالیت های آموزشی استادان می شود.

پژوهشی که محسن پور و همکاران تحت عنوان «ارائه الگوی ارتقای فرهنگ برنامه ریزی درسی دانشگاهی ایران با رویکرد داده بنیاد» انجام شده است، نشان دهنده آن است که فرهنگ برنامه ریزی درسی باید تقویت شود و مشارکت تمامی گروه های ذینفع در تصمیم گیری های اصلی برنامه ریزی درسی را یکی از راه های رشد فرهنگ برنامه ریزی درسی دانشگاهی خوانده اند (محسن پور و همکاران، ۱۳۹۶).

نتایج تحقیقی که کارنل و فونگ^{۱۰} (۲۰۱۷) در دانشگاهی در لندن انجام داده اند، بر مشارکتی بودن برنامه درسی دانشگاهی تأکید دارد و معتقد است تمام جوانب ذینفع و ذی ربط باید در تصمیم گیری های اصلی طراحی برنامه درسی دانشگاهی مشارکت داشته باشند و در آن تجارب دانشجویان را نباید نادیده گرفت.

پژوهشی که با استفاده از روش ترکیبی در کشور ترکیه در مورد نقش استادان در برنامه درسی انجام شده، نشان می دهد که نقش اعضای هیئت علمی در طراحی و ایجاد تغییرات در برنامه درسی این کشور کم رنگ و ناچیز است و در اکثر موارد اعضای هیئت علمی در تصمیمات طراحی و ایجاد تغییرات در برنامه درسی نادیده گرفته می شوند و با برنامه درسی آماده شده از جانب متخصصان برنامه رو برو می شوند و صرفاً اجرا کننده و مجری برنامه ها هستند (ازتوسون ام. اس و ترودی^{۱۱}، ۲۰۱۵).

نیل^{۱۲} از استادان دانشگاه دوبلین ایرلند، در پژوهشی علمی الگوهای برنامه درسی دانشگاهی را به دو بخش فنی و غیر فنی تقسیم می کند. او الگوهای فنی را محتوای محور و الگوهای غیر فنی را دانشجوی محور نامیده است. او در پژوهش خود از هر گروه الگوهایی را به تصویر کشیده و توضیح داده است (نیل، ۲۰۱۳). در پژوهشی که عارفی و رضایی زاده تحت عنوان «مروری بر نقش و جایگاه برنامه ریزی درسی دانشگاهی در رشد تفکر انتقادی دانشجویان» انجام داده اند، بیان شده است که دانشگاه های ایران در این حیطه

¹⁰ Kornel and Fong

¹¹ Uztozun, M. S., & Troudi, S

¹² O'Neill

کاستی‌های زیادی دارند و مواردی مانند اهداف، محتوا، فعالیت‌ها، تجارب یادگیری و نحوه ارزشیابی نیاز به تجدیدنظر جدی دارد (عارفی و رضایی‌زاده، ۱۳۹۰).

پژوهشی که تحت عنوان بازار کار جهانی و تأثیر آن بر برنامه‌ریزی درسی در ایران انجام شده، نشان می‌دهد که امروزه هدف برنامه‌ریزی درسی در سطوح مختلف، از جمله برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی، متحول شده و هدف اصلی برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی نه تنها تولید دانش، بلکه ایجاد شایستگی در افراد است که شامل توانمندسازی، کسب مهارت‌ها، طرز نگرش و ترغیب برای فعالیت می‌شود (کرمی، مؤمنی و دیگران، ۱۳۹۰). یوسف‌زاده در پژوهشی که تحت عنوان «ارائه الگوی برنامه‌ریزی درسی مهارت‌های فکری (تفکر خلاق و تفکر انتقادی) برای دوره کارشناسی از نظر متخصصان برنامه‌ریزی درسی انجام داده است، نشان می‌دهد که اکثریت پرسش‌شوندگان تعیین اهداف، محتوا، روش‌های درسی و ارزشیابی را از مؤلفه‌های مهم در طراحی برنامه درسی خوانده‌اند (یوسف‌زاده، ۱۳۸۹).

در تحقیق دیگری که ساوولیو^{۱۳} (۲۰۱۰) با نام «پایداری پردیس و مدل‌های نوظهور برنامه درسی در آموزش عالی با استفاده از روش کیفی و ابزار مصاحبه» انجام داده است، به مواد درسی در این مدل نقش مرکزی داده و همچنان بر خلاقیت، بین‌رشته‌ای بودن، بین‌المللی شدن و مرتبط بودن، به عنوان دیدگاه‌های اصلی برنامه درسی دانشگاهی تأکید کرده و در آن به استقلال دانشگاهی و تغییر در رفتار دانشجویان در عمل، اهداف آموزشی، اهداف بین‌المللی توجه شده است.

در پژوهشی که در زمینه برنامه درسی دانشگاهی استرالیا انجام شده، برنامه درسی دانشگاهی این کشور با برنامه‌های درسی دانشگاهی کشورهای امریکا و انگلستان مقایسه شده است و الگوهای برنامه درسی این سه کشور ارائه شده است که در الگوی برنامه درسی دانشگاهی کشور انگلستان، مفاهیم اساسی فلسفی در مرکز دایره قرار دارد و پنج عنصر هدف، محتوا، روش‌های تدریس، یادگیری دانشجویان و ارزشیابی، در اطراف دایره نخستین قرار دارند و در فاصله کمی دورتر در دایره آخر، اصول برنامه‌ریزی درسی، تضمین کیفیت، پیشرفت‌های پژوهشی مرتبط و تغییرات استراتژیک و زمینه‌های طراحی و تغییرات برنامه‌ریزی درسی گنجانده شده است و در بخش‌های بعدی الگوهای دیگر نیز توضیح داده شده است (هیکس^{۱۴}، ۲۰۰۷).

هدف تحقیق: طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی کشور افغانستان

سؤال پژوهش

سؤال اصلی: الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی در کشور افغانستان چگونه است؟

روش پژوهش

طراحی الگوی برنامه درسی دانشگاهی کشور افغانستان موضوع اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهد. پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و با روش تحلیل مضمون استقرایی انجام شده است. تحلیل مضمون، رویکردی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (بروان و کلارک^{۱۵}، ۲۰۲۱).

¹³ Savelyeva

¹⁴ Hix

¹⁵ Braun & Clarke

روش نمونه‌گیری در این پژوهش گلوله‌برفی بوده است و داده‌ها با استفاده از ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته به دست آمد. مصاحبه‌ها با متخصصان برنامه درسی دانشگاهی کشور افغانستان و آن عده از اعضای هیئت علمی این کشور انجام شده است که در دانشگاه‌ها و در بخش برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی، حداقل ۵ سال مسئولیت داشته‌اند. پژوهشگر در مصاحبه سیزدهم به حد اشباع نظری رسید، اما برای حصول اطمینان بیشتر، روند مصاحبه‌ها تا شخص پانزدهم ادامه یافت. به منظور روایی و پایایی داده‌ها، سؤالات مصاحبه به تأیید ۵ تن از متخصصان برنامه‌ریزی درسی ایران رسید و نتایج با استفاده از روش کدگذاری سه مرحله‌ای گلیزری (باز، انتخابی و نظری) تحلیل شد (حریری، ۱۳۹۶).

جدول شماره ۱. شرکت‌کنندگان مصاحبه

شماره	شغل	رتبه علمی	مکان اشتغال	رشته تحصیلی	مدت خدمت	رابطه با برنامه‌ریزی درسی
۱	رئیس دانشکده تعلیمات مسلکی	دانشیار	دانشگاه تعلیم و تربیت کابل	علوم تربیتی عمومی	بیشتر از ۱۰ سال	شرکت‌کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور و رئیس دانشکده
۲	عضو هیئت علمی	استادیار	دانشگاه تعلیم و تربیت کابل	علوم تربیتی عمومی	بیشتر از ۱۰ سال	شرکت‌کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور
۳	عضو هیئت علمی	دانشیار	دانشگاه پروان	روان‌شناسی	بیشتر از ۱۰ سال	مسئول تضمین کیفیت دانشگاه پروان و شرکت‌کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور
۴	عضو هیئت علمی	استادیار	دانشگاه لوگر	علوم تربیتی	بیشتر از ۵ سال	شرکت‌کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور
۵	عضو هیئت علمی	استادیار	دانشگاه سمنگان	مدیریت آموزشی	بیشتر از ۵ سال	شرکت‌کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور
۶	عضو هیئت علمی	استاد تمام	دانشگاه کابل	شرعیات	بیشتر از ۱۰ سال	شرکت‌کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور و آمر گروه تعلیم و تربیت اسلامی
۷	عضو هیئت علمی	دانشیار	دانشگاه بلخ	مدیریت آموزشی	بیشتر از ۱۰ سال	شرکت‌کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور و مسئول تضمین کیفیت دانشگاه بلخ
۸	عضو هیئت علمی	استاد تمام	دانشگاه تعلیم و تربیت کابل	برنامه‌ریزی درسی	بیشتر از ۱۰ سال	مدرس برنامه‌ریزی درسی در مقطع کارشناسی ارشد رشته تعلیم و تربیت

شماره	شغل	رتبه علمی	مکان اشتغال	رشته تحصیلی	مدت خدمت	رابطه با برنامه ریزی درسی
						عمومی و مشاور وزارت تحصیلات عالی
۹	عضو هیئت علمی	استادیار	دانشگاه غزنی	برنامه ریزی درسی	بیشتر از ۵ سال	دانشجوی مقطع دکتری رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه اصفهان
۱۰	عضو هیئت علمی	استادیار	دانشگاه پکتیا	علوم تربیتی عمومی	بیشتر از ۵ سال	مدیر گروه واژ شرکت کننده در روند بازنگری برنامه درسی
۱۱	عضو هیئت علمی	استادیار	دانشگاه جوزجان	مدیریت آموزشی	بیشتر از ۵ سال	شرکت کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور
۱۲	عضو هیئت علمی	دانشیار	دانشگاه شیخ زاهد خوست	علوم تربیتی عمومی	بیشتر از ۱۰ سال	شرکت کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور
۱۳	عضو هیئت علمی	استادیار	دانشگاه بدخشان	علوم تربیتی عمومی	بیشتر از ۵ سال	شرکت کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور
۱۴	عضو هیئت علمی	استادیار	دانشگاه وردگ	علوم تربیتی و روان شناسی	بیشتر از ۵ سال	شرکت کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور
۱۵	عضو هیئت علمی	دانشیار	دانشگاه غزنی	علوم تربیتی	بیشتر از ۱۰ سال	شرکت کننده در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور

در جدول فوق مشخصات ۱۵ تن از شرکت کنندگان در مصاحبه درج شده است.

یافته ها

نتایج به دست آمده ابتدا به صورت صوتی ضبط شد و سپس به صورت متن تنظیم گردید و بعد از چندین بار مطالعه، نتایج فوق با استفاده از روش کدگذاری در قالب مقولات اصلی، مقولات فرعی و مفاهیم مورد تحلیل کیفی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۲ آورده شده است:

جدول شماره ۲). نتایج تحلیل محتوای استقرایی داده های کیفی پژوهش

ابعاد	مفاهیم	مقولات فرعی	مقولات اصلی
۵ ۴ ۳ ۲ ۱	آغاز به فعالیت بازنگری برنامه های درسی دانشگاهی افغانستان- توحید برنامه درسی- بر برنامه درسی واحد و ملت واحد تاکید شد- کمبودهای مواد درس در برنامه درسی گذشته تا حدود زیادی رفع شده است. (۱-۶-۸)	-پیشرفت در روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور -ایجاد یک محتوای توحید شده برای سراسر کشور	نقاط قوت برنامه درسی دانشگاهی موجود

ابعاد	مفاهیم	مقولات فرعی	مقولات اصلی
	مشارکت محدود استادان رشته‌های مربوطه در روند بازنگری برنامه درسی - کمبود متخصصین و اشخاص باتجربه در بخش برنامه درسی در داخل کشور و اتکای بیش از حد به سازمان‌ها و متخصصان خارجی - روند بازنگری برنامه از جانب نهاد برنامه‌ریزی درسی در وزارت تحصیلات عالی شروع می‌شود - در روند برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی کشور گرایش‌های شخصی اعضای شرکت‌کننده و توانمندی‌های ذهنی آن‌ها دخالت داشت - روند بازنگری برنامه با نیازسنجی غیرعلمی شروع شد - در هنگام نیازسنجی نقش بازار کار در قسمت رشد دانش مربوطه و نیاز دانشجویان در نظر گرفته نشده است. - فهم ضعیف اعضای هیئت‌علمی از برنامه‌ریزی درسی، شخصیت و برخوردهای شخصی اعضای شرکت‌کننده - استخدام اشخاص غیرفنی در نهاد برنامه‌ریزی درسی در وزارت تحصیلات عالی - تأثیرات سیاسی و نظامی، اثربخشی فرهنگی - اثرات اجتماعی - اثربخشی اقتصادی - فساد اداری - کم‌توجهی به فناوری‌های مناسب در روند بازنگری برنامه - و به‌روز نبودن منابع و محتوا. از نقاط ضعف برنامه درسی دانشگاهی موجود کشور هستند (۱-۲-۳).	- مشارکت محدود استادان - ارتباط ضعیف برنامه با بازار کار و نیازمندی‌های دانشجویان - ضعف حرفه‌ای اعضای شرکت‌کننده و تصمیم‌گیرنده - تأثیرات سیاسی و نظامی، اثربخشی فرهنگی - اجتماعی - اقتصادی - فساد اداری - کم‌توجهی به فناوری‌های مناسب در روند بازنگری برنامه - به‌روز نبودن منابع و محتوای درسی	نقاط ضعف برنامه درسی دانشگاهی موجود
عناصر برنامه	- طرح محتوا مطابق به اهداف - سازمان‌دهی محتوا - کتاب - کلاس درسی - شرایط و امکانات اجرا، ارزشیابی، روش‌های یادگیری و تدریس، استادان، ارزش‌های محلی - دینی و غیره می‌توانند از عناصر عمده برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی باشند. - نیازسنجی دقیق و علمی - طرح و تدوین اهداف مطابق با نیازها، سطح علمی و دانش دانشجویان و در نظر داشتن تفاوت‌های فردی آن‌ها (۴-۱۲ و ۱۴).	اهداف	توجه به تمام عناصر در
		محتوا	طراحی برنامه درسی
		سازمان‌دهی محتوا	دانشگاهی کشور
		مواد و منابع آموزشی	
		راهنماهای یادگیری و تدریس	
		نقش استاد	
		دسته‌بندی دانشجویان	
ویژگی‌های عناصر	شروع طراحی با نیازسنجی - طرح اهداف - محتوا و سازمان‌دهی محتوا - اجرا - ارزشیابی جامع و همه‌جانبه باشد و بتواند اهداف سازمان را تحقق بخشد - مطابق با نیاز جامعه و دانشجویان باید باشد (۱-۳ و ۸).	متناسب با نیازمندی‌ها و توانایی‌ها، عمل‌گرا، به‌روزشده و جامع	توجه به ویژگی‌های عناصر برنامه درسی دانشگاهی
تصمیم‌گیرندگان در طراحی برنامه	- استادان نخبه و مجرب رشته مرتبط - دانشجویان - دانش‌آموختگان، متخصصان برنامه درسی دانشگاهی - مسئولین وزارت‌های تحصیلات عالی و آموزش و پرورش - وزارت حج و اوقاف - بخش مدیریتی - وزارت کار و امور اجتماعی - دولت (۲-۵ و ۱۳).	استادان	نهاد مشترک طراحی
		دانشجویان	برنامه‌ریزی درسی
		متخصصان برنامه‌ریزی درسی	دانشگاهی
		نهاد برنامه‌ریزی درسی در وزارت تحصیلات عالی	

ابعاد	مفاهیم	مقولات فرعی	مقولات اصلی
مراحل طراحی برنامه درسی مطلوب- دانشگاهی	نیازسنجی علمی و دقیق	دسته‌بندی دانشجویان	رعایت تمامی مراحل طراحی برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی مطلوب و آغاز با مرحله نیازسنجی علمی
	تعیین اهداف	مشخص نمودن زمان	
	تعیین محتوا	تعیین نمودن مکان	
	سازمان‌دهی محتوا	مواد و منابع	
	نقش استاد	راهبردهای یادگیری و تدریس	
	تدوین برنامه	اجرای نهایی	
	اجرای آزمایشی	ارزشیابی (۴ و ۱۵).	
ارزش‌ها	ارزش‌ها باید در سطوح محلی و جهانی در بخش‌های دینی-اجتماعی-فرهنگی و وطن‌دوستی در نظر گرفته شوند، ارزش‌های مطلوب ملی-اجتماعی-باید با صافی‌های علمی-تخصصی تصفیه شوند و-ارزش‌های ناب جهانی را نیز باید در نظر بگیریم- تا دانش‌آموختگان ما نه تنها یک شهروند خوب در جامعه خود، بلکه -شهروندی خوب در جامعه جهانی نیز باشند و در تعاملات جهانی نقش داشته باشند.- ارزش‌های دینی و سنتی در سطوح محلی، ملی و-آن بخشی از ارزش‌های جهانی که با دین و رسم و رواج‌های کشور ما در مخالفت قرار نداشته باشند-باید در طراحی برنامه درسی رعایت شوند تا دانش‌آموختگان دانشگاه‌های کشور بتوانند به سطح جهانی برای تحصیلات بالاتر برسند یا شغل‌هایی در سطح منطقه و جهان به دست آورند (۲ و ۷).	ارزش‌های دینی و ملی داخلی و ارزش‌های انسانی در سطح جهانی	رعایت ارزش‌های دینی- ملی و ارزش‌های جهانی که بالارزش‌های کشور در تضاد نباشد
	فناوری جهانی نیز باید در طراحی برنامه درسی دانشگاهی به‌صورت جدی در نظر گرفته شود- طراحان برنامه درسی دانشگاهی باید بدون شک پیشرفت‌های فناوری را حین طراحی برنامه در نظر بگیرند در غیر این صورت مشکلاتی ایجاد می‌شود (۴ و ۹).	استفاده از فناوری‌های موردنیاز مطابق با امکانات و سطح دانش استادان و دانشجویان و احتیاط در استفاده از فناوری‌ها	استفاده متناسب از فناوری‌ها در برنامه درسی دانشگاهی کشور
نقش فناوری در طراحی برنامه درسی دانشگاهی	طراحان برنامه درسی دانشگاهی در مورد فناوری جدید در جهان باید بااحتیاط زیاد و با دید باز برخورد کنند - نه فراتر از توانمندی علمی و روانی استادان و دانشجویان- و نه کاملاً محافظه‌کارانه که فناوری‌ها را کاملاً منتفی بدانند- بلکه با تحلیل و ارزیابی دقیق باید بررسی کنند که کدام‌یک از فناوری‌ها به نفع تحصیلات عالی کشور و مطابق با نیازمندی‌های کنونی است و به کدام یک از این فناوری‌ها در آینده نیاز داریم- با بررسی‌های دقیق از فناوری‌ها استفاده کنند.- طراحان باید به کشورهای همسایه و منطقه توجه کنند -آنچه با دین و آداب و رسوم		

ابعاد	مفاهیم	مقولات فرعی	مقولات اصلی
	کشور و سطح توانایی استادان و دانشجویان مطابقت دارد باید استفاده شود. (۴ و ۹).		
ابعاد اجتماعی و فرهنگی	میزان نیازمندی‌های خود دانشجو و شناخت دقیق از نیازمندی‌های آن‌ها، نیازهای جامعه، اوضاع موجود و فاصله آن با وضع مطلوب، دیدگاه‌های متخصصان برنامه‌ریزی درسی - داشتن قدرت تحلیل تخصصی و دانشگاهی در حوزه برنامه درسی تصمیم‌گیرندگان، صلاحیت و آزادی مسلکی - استخدام افراد ضعیف و غیر مسلکی در نهاد برنامه درسی وزارت تحصیلات عالی، نیازسنجی تقلبی، تعصب، مداخلات سیاسی، بازار کار (۳-۱۰ و ۱۵).	- بازار کار، دانش جدید، ارزش‌های دینی، ارزش‌های ملی، نیازهای دانشجویان و موسسه تحصیلی، توانمندی‌ها و برخوردهای شخصی تصمیم‌گیرندگان، منابع مالی، دولت و مداخلات سیاسی، فساد اداری، تعصبات در ابعاد مختلف.	عوامل اثربخش داخلی
	بازار کار جهانی، نیاز به کسب مهارت‌های لازم در سطح جهانی، دانش جدید، حمایت‌های مالی و معنوی جهانی، گرایش نظام‌های حاکم در سطح جهانی، پیشرفت‌های جدید در آموزش عالی، فناوری‌های جدید جهانی، اهداف تحصیلی در سطح جهان، مدل‌های برنامه درسی دانشگاهی کشورهای دیگر، ارزش‌های فرهنگی و انسانی در سطح جهانی (۳-۱۰ و ۱۵).	ارزش‌های بین‌المللی حمایت‌های مالی خارجی، استفاده از منابع و دانش جدید جهانی فناوری‌های جهانی مورد استفاده	عوامل اثربخش خارجی

در جدول ۲). نتایج مصاحبه‌ها کدگذاری شده و در نتیجه تعداد ۱۰ کد نظری به دست آمد که در ادامه شرح می‌شود:

- نقاط قوت برنامه درسی دانشگاهی موجود

مصاحبه‌شوندگان در مورد نقاط قوت برنامه درسی موجود دانشگاهی افغانستان، از روند بازنگری برنامه درسی دانشگاهی افغانستان به عنوان دستاورد و حرکتی رو به جلو نام بردند. گفتنی است این بازنگری از سال ۱۳۹۱ تحت عنوان برنامه درسی واحد و ملت واحد، آغاز شد و تا سال ۱۴۰۰؛ یعنی زمان تغییر نظام سیاسی در کشور، ادامه یافت و حدود هفتاد درصد آن پیش رفته بود، اما با ایجاد تحولات سیاسی این روند مختل شد. چنانچه در همین مورد یکی از استادان دانشگاه تعلیم و تربیه کابل و از متخصصان برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی کشور چنین اظهار نموده است:

"در هر دانشگاه برنامه‌های درسی موجود حتماً نقاط قوت و ضعف خود را دارد که در بخش نقاط قوت می‌توان گفت که آغاز به فعالیت بازنگری برنامه‌های درسی دانشگاهی افغانستان که یک برنامه مفیدی بود و در حدود پنج سال قبل شروع شده و به شکل کارگاه آموزشی در سه دوره ۵ روزه هر رشته با مشارکت استادان رشته‌ی مربوطه انجام می‌شود که تحت عنوان برنامه درسی واحد و ملت واحد روی دست گرفته شده و ضعف‌های برنامه‌ی درسی گذشته را تا حدود زیادی رفع ساخته است که این روند تا حدود زیادی پیشرفت کرده است که اعضای هیئت علمی متخصص و مجرب و با همکاری تمامی اعضای گروه در آن مشارکت دارند که روند از گروه مربوطه با نیازسنجی شروع می‌شود از منابع جدید تحت اداره‌ی کمیته‌ی برنامه درسی وزارت تحصیلات عالی کشور مور دبازنگری قرار گرفت که هنوز هم ادامه دارد و در سایت وزارت تحصیلات عالی نیز به نشر سپرده شده است و از منابع بروز و مطابق به نیاز جامعه و دانش‌آموز ساخته شده است اما برخی که هنوز مانده‌اند طبعاً مشکلاتی در آن‌ها وجود دارد" (مصاحبه‌شوندگان شماره ۶).

– نقاط ضعف برنامه درسی دانشگاهی موجود

مطابق با نتایج بیشتر مصاحبه‌شوندگان از وضعیت برنامه درسی دانشگاهی موجود کشور ابراز نارضایتی کرده‌اند؛ چنانکه مصاحبه‌شوندگان از مشارکت محدود استادان، متخصصان داخلی، دانشجویان و دانش‌آموختگان سخن گفته‌اند. علاوه بر این به نقش قدرتمند نهادهای دولتی و همچنین متخصصان و سازمان‌های خارجی در طراحی و بازنگری برنامه درسی دانشگاهی کشور، اشاره کرده‌اند. همچنین مصاحبه‌شوندگان ضعف حرفه‌ای تصمیم‌گیرندگان برنامه درسی کشور را یادآوری کرده‌اند و از ضعف ارتباط برنامه با نیازمندی‌های دانشجویان و بازار کار نیز شکایت کرده‌اند و به‌روز نبودن محتوا و نیز بی‌توجهی جدی به ارزش‌های کشور و استفاده نامناسب از فناوری‌های روز را از دیگر نقاط ضعف این برنامه شمرده‌اند. چنانچه یکی از پاسخ‌دهندگان از دانشگاه "تعلیم و تربیه" کابل چنین پاسخ ارائه نموده است:

"در بخش نکات منفی باید گفت که عدم یا کم‌رنگ بودن بیلانس برنامه درسی با بازار کار این برنامه‌ها، و بیشتر سلیقه‌ای بوده و مطابق با گرایش‌های شخصی اساتید شرکت‌کننده و توانمندی‌های ذهنی آن‌ها عمل می‌شد و خیلی به‌روز نبود، دیگر اینکه برنامه‌های درسی دانشگاهی افغانستان بر اساس تغییرات سیاسی اقتصادی و تحولات اجتماعی متأسفانه بیشتر تحت تأثیر قرار می‌گیرند و جنبه‌های منفی این تغییرات بیشتر اثرگذار و برجسته است و بیشتر صدمه رسانیده است و این تأثیرپذیری اعمال شده است "مصاحبه‌شونده ی شماره ۲). و همچنان در همین مورد یک‌تن از استادان دانشگاه "پروان" چنین اظهارنظر نموده است :

"نقاط ضعف زیاد است برنامه‌ی درسی مطابق به نیاز بازار جهانی و داخلی نبود، فساد اداری سبب شد تا در برنامه‌ها اشخاص بر اساس روابط تعیین گردیدند و پول زیاد بی‌مورد به مصرف رسید و به‌هیچ‌وجه با نیازمندی‌های روز مطابقت ندارد و افراد غیرحرفه‌ای و غیر فنی به‌عنوان مسئولین اصلی و تصمیم‌گیرنده‌های اصلی موظف شده بودند که در نتیجه مشاوره‌های اشتباه نتایج اشتباه را در قبال داشت. پس لازم است از فناوری‌های روز استفاده شود. اگر در بخش محتوا و کتاب‌ها ببینیم که کمتر از ۵۰ درصد به‌صورت جزوه و قدیمی است. با توجه به گفته‌های فوق می‌توان گفت که روند بازنگری برنامه‌ی درسی دانشگاهی کشور متأسفانه خیلی اثربخش نبوده و با نیازمندی‌های دانشجویان و تقاضای بازار کار مطابقت چندانی ندارد و یکی از دلایل عمده‌ی این نارسائی‌ها موضوع فساد اداری بوده که متأسفانه در تمام بخش‌ها من جمله روند بازنگری برنامه درسی نیز گسترش یافته است که در نتیجه در بخش‌های چون نیازسنجی و خواسته‌های دانشجویان و جامعه بی‌توجهی صورت گرفته و به دلیل فساد گسترده اشخاص غیر فنی و غیر مسلکی در رأس هرم تصمیم‌گیری در مورد برنامه‌های درسی دانشگاهی جای گرفتند و در نتیجه نتایج غیر قناعت بخشی را به ارمغان آوردند (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۳).

– توجه به تمام عناصر در طراحی برنامه درسی دانشگاهی کشور

تحلیل پاسخ‌های دریافتی در این مورد نشان می‌دهد که عناصر برنامه درسی دانشگاهی افغانستان باید شامل اهداف، محتوا، سازمان‌دهی محتوا، استادان، دسته‌بندی دانشجویان، راهبردهای تدریس و یادگیری، مواد و منابع، فضای آموزشی، زمان، اجرا، ارزشیابی و روابط منطقی میان آن‌ها باشد. طوری که در همین زمینه یکی از متخصصان برنامه‌ریزی درسی و عضو کادر علمی دانشگاه "جوزجان" چنین می‌گوید :

"عناصر برنامه درسی دانشگاهی شامل ارزش‌های محلی و دینی، نیازسنجی دقیق و علمی، طرح و تدوین اهداف مطابق با نیازها؛ طرح محتوا مطابق به اهداف؛ سازمان‌دهی محتوا؛ امکانات تطبیق و فراهم سازی شرایط اجرا، از جمله فضا و مکان، زمان می‌شود" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۲).

همچنین در همین رابطه یکی دیگر از پاسخ‌دهندگان و عضو هیئت‌علمی دانشگاه "پروان" چنین اظهاراتی داشته است :

"عناصر مطلوب برنامه درسی دانشگاهی تنها کتاب نیست می‌تواند صنف باشد استاد باشد روابط و نحوه‌ی برخورد/استاد با دانشجو و روابط دانشجو با دانشجو باشد، می‌تواند محتوا را شامل باشد، دانشجویان را شامل باشد...." (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۴).

- در نظر گرفتن ویژگی‌های عناصر برنامه درسی دانشگاهی مطلوب

اکثریت مصاحبه‌شوندگان در مورد ویژگی‌های عناصر برنامه درسی دانشگاهی معتقدند که عناصر برنامه درسی دانشگاهی هر کدام باید در مطابقت با شرایط محلی و ارزش‌های جامعه معیار باشد و از جامعیت کامل برخوردار باشد. چنانکه در همین رابطه رئیس دانشکده‌ی "تعلیم و تربیت" دانشگاه "تعلیم و تربیه" کابل اظهار می‌دارد:

"عناصر اصلی از نیازسنجی، طرح اهداف، طرح محتوا، سازمان‌دهی محتوا و اجرا و ارزشیابی باشد. همچنین تطبیق و اجرای آزمایشی و دریافت بازخوردهای لازم در اجرای نهائی باید استفاده شود و بعد از اجرای نهائی یک‌بار دیگر مورد ارزشیابی قرار گیرد که این برنامه چقدر موفق بوده و چگونه توانسته است تا باعث پیشرفت سطح تحصیل دانشجویان شود و اینکه این برنامه به‌صورت همه‌جانبه بتواند اهداف سازمان را تحقق بخشد و جامعیت داشته باشد و مطابق با نیاز جامعه و دانشجو باید عیار شده باشد" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱).

- ایجاد نهاد مشترک طراحی برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی

در اینجا این سوال پیش می‌آید که چه کسانی تصمیم‌های اصلی را در طراحی برنامه درسی دانشگاهی کشور باید بگیرند؟ تمامی مصاحبه‌شوندگان با این نکته موافقت می‌کنند که برای تصمیم‌های اصلی در طراحی چنین برنامه‌ای باید یک نهاد مشترک تشکیل شود که متشکل از تمام طرف‌های ذینفع در برنامه درسی باشد. در مورد جهت‌گیری‌های برنامه درسی تقریباً تمامی مصاحبه‌شوندگان معتقدند که کشور افغانستان به سبب داشتن شرایط ویژه، نیازمند برنامه درسی حد متوسط است که در آن هم خواسته‌ها و نیازهای دانشجویان برآورده شود و هم ملاحظات نظام سیاسی، فلسفه حاکم و نیازهای سایر طرف‌ها نیز در نظر گرفته شود. درواقع یک برنامه درسی دانشگاهی برای افغانستان در نظر گرفته شود که بیشتر علایق طرف‌های ذینفع در آن رعایت شود. چنانچه در همین زمینه یک از اعضای هیئت‌علمی و متولی برنامه‌ی درسی در دانشگاه "تعلیم و تربیه" کابل گفته است:

"به نظر من تصمیم‌گیری در مورد طراحی برنامه‌های درسی دانشگاهی باید دوا مدار و چندبعدی باشد و رکن‌های اساسی را داشته باشد که هر رکن در قسمت ایجاد و توسعه‌ی برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها تأثیر مستقیم و غیرمستقیم داشته باشد یکی از این رکن‌ها اختصاص داشته باشد با متخصصان برنامه درسی دانشگاهی، دوم اینکه اساتید نخبه‌ی رشته‌ی مربوطه و مجرب که در رشته‌ی مربوطه در دانشگاه‌ها تدریس می‌کنند، باید سهم داشته باشند و دیگر دانشجویان هستند و همچنان دانشجویان که فارغ شده‌اند (فارغ‌التحصیلان) زیرا این‌ها مراجع اصلی در بازار کار هستند و دیگر رکن به بخش مدیریتی ارتباط می‌گیرند مانند مسئولین وزارت‌های تحصیلات عالی و معارف و همچنان وزارت‌های حج و اوقاف وزارت کار و امور اجتماعی و غیره که به این شکل یک کمیته باید ایجاد شود که دران این گروه مشارکت داشته باشند و در همین کمیته تصمیم‌گیری‌های اصلی، علمی و عملی اتخاذ گردد" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲) .

در همین رابطه یکی دیگر از مصاحبه‌شوندگان که متولی برنامه‌ی درسی دانشگاهی و عضو کادر علمی دانشگاه کابل است چنین ابراز داشته است :

"در بخش تصمیم در قدم اول نهادی که در وزارت تحصیلات عالی مسئولیت برنامه‌ریزی درسی را به عهده دارد باید نقش داشته باشند و به همین ترتیب استادان و دانشجویان و کارفرمایان در آن نقش داشته باشند" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۴).

- رعایت تمامی مراحل طراحی برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی و آغاز با مرحله نیازسنجی علمی

به نظر اکثریت مصاحبه‌شوندگان برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی مطلوب باید براساس نیازسنجی دقیق و علمی شروع شود و در آغاز آسیب‌شناسی دقیقی انجام شود. همچنین ایشان خواهان برنامه درسی آزمایشی شده‌اند تا با دریافت بازخوردها، ارزیابی و دریافت نقاط قوت و ضعف برای اجرای عملی و برنامه اصلی اقدام شود. چنانکه در همین زمینه یکی از متولیان برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی و عضو کادر علمی دانشگاه "لوگر" می‌گوید:

"برای طراحی برنامه‌ی درسی دانشگاهی باید مراحل چندبعدی و درهم‌میخته داشته باشیم، در قسمت تدوین برنامه درسی دانشگاهی می‌توان گفت که در مرحله‌ی اول نیازسنجی و آسیب‌شناسی باید باشد که در این مرحله وضعیت مطلوب را با وضعیت موجود از نظر هدف‌گذاری تحلیل و مشخص کنیم و اینکه با وضع مطلوب چقدر فاصله داریم و چگونه می‌توان به آن برسیم که در ابتدا آسیب‌شناسی و نیازسنجی با کدام راه‌کارها و راهبردها می‌توان به حالت مطلوب از نظر هدف‌گذاری برسیم به مرحله‌ی دوم مطابق با نظریات متخصصان برنامه درسی و رشته‌های دیگر یک برنامه درسی آزمایشی را باید تهیه کنیم که در آن ضمن تعیین اهداف، محتوا، سازمان‌دهی محتوا تعیین مواد و منابع، تعیین راهبردهای تدریس و یادگیری، نقش استاد، دسته‌بندی دانشجویان و این که از نظر زمان آزمایشی باشد یعنی زمان اجرای آن مثال دو ترم یا یک ترم انجام شود مدت آزمایش را مشخص کنیم همچنان مکان اجرای برنامه‌ی آزمایشی این که در کدام دانشگاه تطبیق شود که با مشخص شدن این عناصر مرحله‌ی تطبیق و اجرای آزمایشی فرامی‌رسد و در مرحله‌ی ارزیابی مرحله‌ی آزمایش و نتیجه‌گیری است که چقدر به سطح مطلوب رسیدیم و با کدام آسیب‌ها مواجه شدیم و مرحله‌ی بعدی مرحله‌ی اجرای نهایی است که این مرحله‌ی تعمیم‌یافته است که باید انعطاف‌پذیر باشد و همیشه قابلیت بازسازی و به سازی در آن موجود باشد بالاخره مرحله‌ی ارزشیابی نهایی و بازخورد می‌باشد و این روند مانند یک چرخه باهم دیگر مرتبط خواهند بود" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۴). در همین حال یک از مصاحبه‌شوندگان دیگر و از متولیان برنامه‌ریزی درسی و عضو کادر علمی دانشگاه بادغیس معتقد است که بر علاوه‌ی مراحل فوق اهداف باید از صافی روان‌شناسی عبور کند و دیدگاه روان‌شناسان نیز در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با تعیین اهداف برنامه‌ی درسی در نظر گرفته شود؛ چنانچه اظهار می‌دارد:

"در مراحل ابتدا باید نیازسنجی شود به تعقیب آن اهداف طراحی شود محتوا ساخته شود و محتوا باید ویرایش شود و نقش روانشناسی و روان‌شناسان نیز باید در نظر گرفته شود و به تعقیب آن این برنامه باید ابتدا در یک جامعه کوچک‌تر به صورت آزمایشی اجرا شود و زمانی که کدام مشکلی نبود بعد در جامعه‌ی اصلی عملی شود و مورد اجرا قرار بگیرد یعنی بعد از این که اثربخشی آن ثابت شد و به تعقیب آن به مرحله‌ی عملی و اجرای نهایی باید اقدام شود" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۵).

- رعایت ارزش‌های دینی - ملی و ارزش‌های جهانی که با ارزش‌های کشور در تضاد نباشد

تقریباً تمامی مصاحبه‌شوندگان با رعایت ارزش‌ها در برنامه درسی دانشگاهی موافق‌اند و معتقدند در طراحی برنامه درسی دانشگاهی علاوه بر ارزش‌های دینی و ملی کشور، آن تعداد ارزش‌های جهانی که با ارزش‌های دینی و ملی همسو است، نیز باید رعایت شود. با توجه به تحلیل پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در این مورد می‌توان گفت که رعایت ارزش‌های دینی و میهنی و ارزش‌های ناب جهانی که متضاد با ارزش‌های کشور نباشد، از اصول اساسی و عمده در برنامه‌ریزی درسی به شمار می‌رود. چنانچه در همین زمینه یکی از متولیان برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی و عضو کادر علمی دانشگاه تعلیم و تربیه ی کابل چنین می‌فرمایند:

"در مورد ارزش‌ها در برنامه‌ی درسی دانشگاهی باید گفت از این‌که افغانستان یک کشور مذهبی و سنتی است باید در قدم اول ارزش‌های دینی و ارزش‌های مطلوب اجتماعی با در نظر داشت دانش تخصصی رشته در نظر گرفته شود در پهلوی آن برنامه‌ی درسی نه تنها بستر انتقال این ارزش‌ها به نسل نو باید باشد بلکه بستر تصفیه و بهسازی این ارزش‌ها نیز به نسل نو باید باشد، اما ما باید به عنوان عضو از جامعه‌ی جهانی نباید فراموش کنیم که در قبال ارزش‌های جهان نیز مسئول هستیم از حوزه‌ی علوم و حوزه‌ی تحصیل خویش ارزش‌های ناب جهانی را نیز باید در نظر بگیریم تا فارغان ما نه تنها یک شهروند خوب به جامعه‌ی خود ما باشند بلکه یک شهروند خوب به جامعه‌ی جهانی هم باشند تا ما بتوانیم در سطح جهان و در تعاملات جهانی نیز به درجات خوب فائق شویم" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۲).

در همین زمینه یکی دیگر از متولیان برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی و عضو کادر علمی دانشگاه بلخ می‌گوید:

"ارزش‌های محلی ملی و سنتی باید جداً رعایت شود و در عین حال آن عده از ارزش‌های که در سطح جهانی مطرح‌اند در صورت که با دین و رسوم کشور ما در مخالفت قرار نداشته باشند نیز استفاده شوند تا برنامه‌ی درسی ما حداقل مشابه با برنامه‌ی درسی کشورهای منطقه باشد تا فارغان دانشگاه‌های کشور بتوانند به سطح جهانی برای تحصیلات بالاتر و یا هم استخدام در شغل‌های در سطح منطقه و جهان آمادگی داشته باشند در این مورد باید گفت که در برنامه درسی باید دین و فرهنگ اقتصاد کشور حب وطن و غیره موضوعات مانند اخوت و برادری و غیره موضوعات در نظر گرفته شود تا فارغان دانشگاه‌ها به کشور خیانت نکنند و حب وطنشان افزایش یابد" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۷).

استفاده مناسب از فناوری‌ها در برنامه درسی دانشگاهی کشور

تمامی مصاحبه‌شوندگان استفاده و بهره‌مندی از فناوری‌های جدید در تهیه برنامه درسی دانشگاهی را با توجه به شرایط کشور لازم دانسته‌اند. چنانکه یکی از متولیان برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی و عضو کادر علمی دانشگاه لو گر چنین اظهار نموده است:

"طراحان برنامه درسی دانشگاهی در مورد فناوری جدید در جهان باید با احتیاط زیاد و بادی باز و واگرایانه برخورد کنند نه آن قدر شیفته‌ی فناوری شوند که فراتر از توانمندی علمی روانی و توانایی‌های علمی دانشجویان باشد و نه هم کاملاً محافظه‌کارانه برخورد کنند که فناوری‌ها را کاملاً منتفی بدانند بلکه با تحلیل عمیق و ارزیابی دقیق باید بررسی کنند که کدام یک از فناوری‌ها به نفع تحصیلات عالی کشور است و مطابق به نیازمندی‌های کنونی است و به کدام این فناوری‌ها ما در حال و آینده نیاز داریم با بررسی‌های دقیق از فناوری‌ها استفاده کنند." (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۴).

عوامل اثربخش بر طراحی برنامه‌ی درسی: شخصیت طراح برنامه درسی و میزان توانمندی‌ها و تجارب وی و همچنین فساد گسترده اداری - مالی و مداخلات نظام سیاسی و نبود امنیت، اثر مستقیم بر برنامه درسی به جا می‌گذارد. همچنین عوامل خارجی زیادی هستند که بر برنامه درسی دانشگاهی تأثیر می‌گذارند؛ مدل‌های برنامه درسی دانشگاهی در کشورهای دخیل در روند طراحی برنامه درسی دانشگاهی کشور، دیدگاه‌های شخصی متخصصان و اعضای نهادهای بین‌المللی، حمایت‌های مالی خارجی و در عین حال پیشرفت‌های دانش و فناوری در سطح جهانی بر طراحی برنامه درسی دانشگاهی مؤثر است. چنانکه یک عضو کادر علمی دانشگاه غزنی و از دانشجویان مقطع دکتری رشته‌ی برنامه‌ریزی درسی در دانشگاه اصفهان چنین اظهار نموده است:

"عوامل اثربخش بر برنامه‌ی درسی دانشگاهی متعدد است که از جمله می‌توان به شناخت دقیق از نیازمندی‌های فراگیران، نیازهای جامعه، اهداف تحصیلی، اوضاع موجود و فاصله‌ی آن با وضع مطلوب، مدل‌های که نزدیکی دارد با مدل برنامه‌های درسی دانشگاهی کشور، دیدگاه‌های متخصصان و دانشمندان برنامه درسی و هم چنان داشتن قدرت تحلیل تخصصی و دانشگاهی در حوزه‌ی برنامه‌ی

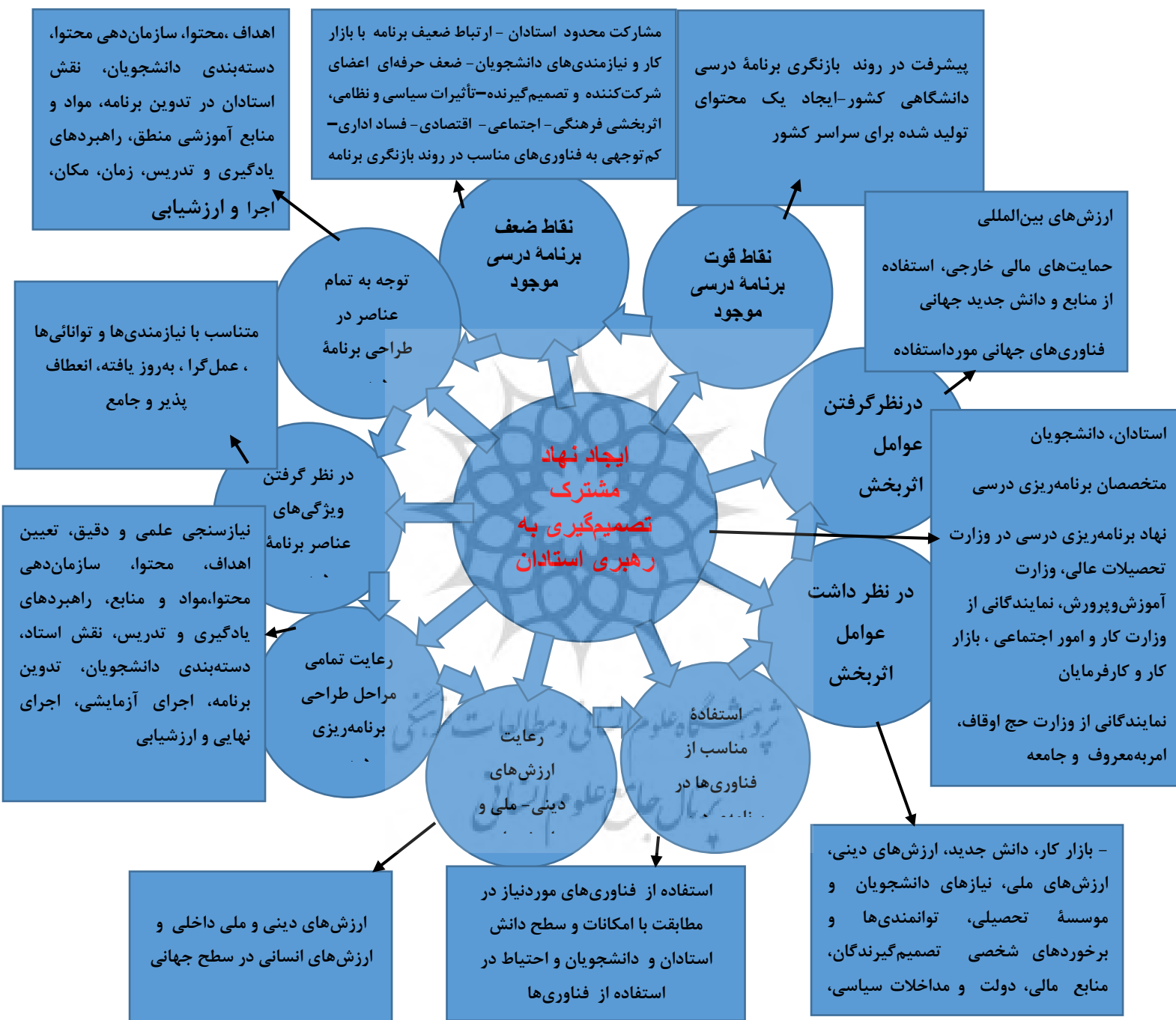
درسی توسط طراحان برنامه‌ی درسی، بودجه‌ی کافی، صلاحیت مسلکی و آزادی مسلکی کافی برای اشخاصی که برنامه‌های درسی را موردبررسی، بازسازی و یا نوسازی قرار می‌دهند" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۱۰).

در همین رابطه یکی از اعضای هیئت‌علمی دانشگاه پروان و از شرکت کنندگان در روند بازنگری برنامه‌ی درسی دانشگاهی کشور چنین اظهار داشته است:

"در مورد عوامل اثربخش بر برنامه‌ی درسی خیلی از عواملی هستند که ازجمله فساد اداری است که در بخش نیازسنجی بدون در نظر داشت هزینه این موضوع مهم سپرده‌شده به استادان و بدون در نظر داشت پیگیری دقیق و دیگر اینکه افراد ضعیف و غیر مسلکی در این بخش توصیف شدند که تأثیرات منفی خود را داشت، پرسشنامه‌ها را برای نیازسنجی به‌صورت غیرمستقیم به دست افراد دادند و به‌صورت تقلبی نیازسنجی شد و افراد غیرحرفه‌ای بر اساس تعصب و ارتباطات سیاسی در نهاد برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی تقرر حاصل نموده بودند که این موضوعات نیز تأثیر گذاشت درحالی‌که افراد نهاد برنامه‌ریزی درسی باید از گروه‌های مختلف باشند" (مصاحبه‌شونده‌ی شماره ۳).

در نتیجه‌ی تحلیل یافته‌های فوق‌الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی افغانستان تهیه شد که در شکل (۱) نشان داده‌شده است.

شکل (۱) الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی افغانستان

مطابق الگوی مذکور، در آغاز نهاد مشترک تصمیم‌گیری با مدیریت استادان تشکیل می‌شود، ایشان وضعیت موجود برنامه درسی دانشگاهی کشور را بررسی می‌کنند و با تسلط کامل بر وضعیت موجود برنامه، برای رسیدن به برنامه مطلوب، به عناصر تشکیل‌دهنده برنامه درسی دانشگاهی کشور و ویژگی‌های آنها توجه می‌کنند و نقش تمامی ذینفعان در برنامه و همچنین مراحل طراحی آن را، که شامل مراحل مقدماتی و اصلی است، در نظر می‌گیرند و با رعایت ارزش‌های ملی و جهانی براساس نیازمندی‌ها و با توجه به سطح علمی استادان و دانشجویان از فناوری‌های روز، استفاده می‌کنند و در نهایت این برنامه با در نظر گرفتن عوامل اثربخش داخلی و خارجی طراحی می‌شود.

نتیجه‌گیری

برنامه درسی که قلب نظام آموزش عالی را تشکیل می‌دهد، بااهمیت بوده و پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در بخش طراحی برنامه درسی دانشگاهی در سطح منطقه و جهان به‌ویژه کشور افغانستان غفلت جدی صورت گرفته و به آن کم‌توجهی شده است؛ چنانکه در سطح کشور افغانستان این نخستین پژوهشی است که در بخش طراحی برنامه درسی دانشگاهی کشور انجام می‌شود. نتایج به‌دست‌آمده از این پژوهش در بخش نقاط قوت و ضعف برنامه درسی موجود کشور افغانستان با نتایج پژوهش‌های که توسط حسینی لرگانی و مجتبی‌زاده (۱۳۹۷)، عارفی و رضایی‌زاده (۱۳۹۰) و ابراهیمی (۱۳۸۷) در مورد برنامه درسی آموزش عالی ایران انجام‌شده مطابقت دارد. تحقیقات مذکور نشان می‌دهد که در هر دو کشور وضعیت برنامه درسی موجود رضایتبخش نبوده و در بخش‌های مانند استقلال دانشگاهی، رابطه برنامه درسی دانشگاهی با بازار کار، متمرکز بودن برنامه درسی دانشگاهی و تعدادی از موارد دیگر شباهت نزدیکی دارند. همچنان نتایج این پژوهش در قسمت تصمیم‌گیرندگان اصلی در طراحی برنامه درسی دانشگاهی افغانستان با نتایج به‌دست‌آمده از تحقیق محسن‌پور و همکاران (۱۳۹۶) و کارنل و فونگ (۲۰۱۷) مطابقت دارد که در آن خواستار ایجاد نهادی مشترک، متشکل از تمام طرف‌های ذینفع در طراحی برنامه درسی دانشگاهی شده‌اند.

نتایج به‌دست‌آمده از این تحقیق در بخش عناصر برنامه درسی با نتایج پژوهش‌های هیکس (۲۰۰۷) و یوسف‌زاده (۱۳۸۹) تا حدودی مغایرت دارد؛ زیرا در نتیجه پژوهش یوسف‌زاده تنها چهار عنصر هدف، محتوا، روش‌های یادگیری - تدریس و ارزشیابی مورد تأکید قرار گرفته است و نتایج تحقیقات هیکس، ضمن تأیید عناصر چهارگانه مذکور، اصول برنامه‌ریزی درسی، تضمین کیفیت، پیشرفت‌های پژوهشی مرتبط، تغییرات استراتژیک و زمینه‌های طراحی و تغییرات برنامه‌ریزی درسی را نیز مورد توجه قرار داده است. حال آنکه مصاحبه‌شوندگان در پژوهش حاضر به تعداد بیشتری از عناصر اشاره کرده‌اند که در حقیقت الگوی تار عنکبوتی است. آنها در این پژوهش به موضوعاتی چون پیشرفت‌های پژوهشی مرتبط، تغییرات استراتژیک و تضمین کیفیت اشاره واضحی نداشته‌اند، اما یک برنامه درسی دانشگاهی متوسط با شرکت تمام طرف‌ها، تعریف و تدوین شده است که این برنامه منسجم مجهز به دانش و فناوری‌های جدید و متناسب با شرایط و امکانات کشور، با در نظر گرفتن ارزش‌های دینی و میهنی و ارزش‌های ناب جهانی متناسب با ارزش‌های داخلی است.

پیشنهادهای

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده لازم است برای طراحی برنامه درسی دانشگاهی کشور قبل از همه نیازسنجی دقیق و علمی صورت گیرد و تمامی عناصر برنامه درسی با ویژگی‌های آن در نظر گرفته شود و از یک نوع تعادل و توازن در ابعاد نظری و عملی برخوردار شود و گروه‌ها و طرف‌های ذینفع، اعم از اعضای هیئت علمی، متخصصان برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی، دانشجویان، دانش‌آموختگان، نمایندگان بازار کار و کارفرمایان، نمایندگان وزارت‌های علوم (تحصیلات عالی) و امر به معروف و نهی از منکر و سایر طرف‌های ذینفع

در تصمیم‌گیری‌های اصلی طراحی برنامه درسی دانشگاهی کشور، حضوری فعال داشته باشند و در نهادی مشترک، با محوریت اعضای هیئت‌علمی، همکاری کنند.

در طراحی برنامه درسی دانشگاهی افغانستان علاوه بر ارزش‌های دینی و ملی کشور، به ارزش‌های جهانی که با ارزش‌های دینی کشور در تضاد نباشد، نیز توجه شود و همچنین فناوری‌های لازم مطابق با سطح دانش اعضای هیئت‌علمی و دانشجویان در نظر گرفته شود. پژوهش حاضر نخستین پژوهش در مورد طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی دانشگاهی افغانستان است، از این رو نیاز است تا در زمینه برنامه درسی دانشگاهی این کشور در ابعاد مختلف آن تحقیقات بیشتری صورت گیرد.

References:

- Abdulrahim Zai, V., & Arefi, M. (2022). Comprehensive Developments in Afghanistan's Higher Education Curriculum During COVID-19: Opportunities and Challenges. *10th International Conference on Management and Humanities Research*, University of Tehran, Iran. [Persian]
- Arefi, M., & Rezaei Zadeh, M. (2011). A Review of the Role of University Curriculum in Developing Students' Critical Thinking. *University Curriculum Studies*, 3. [Persian]
- Babury, M. O & Hayward, F. M. (2014). Afghanistan higher education: The struggle for quality, merit, and transformation. *Planning for Higher Education*, ۲۴(۲), Publications Ltd. Issues: Prestige and Employment Outcomes in the Teaching Excellence Framework. HEPI Occasional Paper 14.
- Barnett, R and Coate, K (2012) Engaging the curriculum in higher education. Berkshire: The Society for Research in Higher Education, Open University Press.
- Blackmore, Paul, Richard Blackwell and Martin Edmondson. 2016. Tackling Wicked
- Braun, V., Clarke, V., & Terry, G. (2021). Thematic Analysis: A Practical Guide. SAGE
- Carnell, B., & Fung, D. (Eds.). (2017). *Developing the higher education curriculum: Research-based education in practice*. UCL Press.
- Creswell, J. W. (2018). *Research Design*. Translated by Kiamanesh, A. R., & Danaei Tous, M. Tehran: Jihad Daneshgahi Publications, Tabatabai Unit. [Persian]
- Ducote, J. M. (1985). *Curriculum in Higher Education: Historical Influences and Curricular Models*.
- Fathi Vajargah, K. (2020). *The New Movement in Curriculum Studies*. Tehran: Elm-e Ostadan Publications. [Persian]
- Fathi Vajargah, K. (2021). The Future Position of Curriculum Studies in Curriculum Planning. *Iranian Curriculum Studies Journal*, 16(63). [Persian]
- Fathi Vajargah, K. et al. (2018). *University Curriculum Planning*. Tehran: Mehraban Publications. [Persian]
- HaghParast Ghadim Limoudehi, F., KazemPour, I., Abbasi, B., & Yarmohammad Tousky, Hariri, N. (2017). *Principles and Methods of Qualitative Research*. Tehran: Islamic Azad University, Research Branch. [Persian]
- Hicks, O. (2007, July). *Curriculum in higher education in Australia—Hello*. In *Enhancing Higher Education, Theory and Scholarship, Proceedings of the 30th HERDSA Annual Conference [CD-ROM]* (Vol. 8, No. 11).
- Hisrich, Robert B. Michael p. peters (2015), *Entrepreneurship*, Tata McGraw Hill publishing company limited.
- Hosseini Lorgani, S. M., & Mojtazadeh, M. (2018). Designing and Validating a Curriculum Model for Iran's Higher Education System. *Journal of Research and Curriculum Planning in Higher Education*, 23(3), 25-51. [Persian]

- Karami, M., & Momeni, H. (2011). *Iranian Curriculum Studies Association*, 6(21), 30. [Persian]
- Katawazai, R. (2021). *Implementing outcome-based education and student-centered learning in Afghan public universities: the current practices and challenges*. *Heliyon*, 7(5), e07076.
- Khaghanizadeh & Fathi Vajargah (2021). University Curriculum Models. *Educational Strategies of Baqiyatallah University of Medical Sciences*, 1(2). [Persian]
- Khaghanizadeh, & Fathi Vajargah. (2009). University Curriculum Models. *Bi-monthly Journal of Educational Strategies in Medical Sciences*, 1(2), 10-18. [Persian]
- Khan, M. A., & Law, L. S. (2015). An Integrative Approach to Curriculum Development in Higher Education in the USA: A Theoretical Framework. *International Education Studies*, 8(3), 66-76
- Kulkarni, V. N., Gaitonde, V. N., & Kotturshettar, B. B. (2020). Adapting industry based curriculum design for strengthening post graduate programs in Indian scenario. *Procedia Computer Science*, 172, 253-258.
- Lattuca, L. R. (2017). Curricula in International Perspective. In: *International Handbook of Higher Education*, edited by Forest, James and Altbach, Philip G. J.F, Published by Springer.
- M. (2018). Designing a Curriculum Model Based on the Development of Social Capital for Iran Higher Education. *Iranian journal of educational sociology*, 1(10), 141-150. -.
- Mohsenpour, K., Hossein et al. Presenting a Model for Promoting University Curriculum Planning Culture in Iran Using a Grounded Theory Approach. *Research and Planning in Higher Education*, 85, 71-98. [Persian]
- O'Neill, G. (2015). Curriculum design in higher education: *Theory to practice*.
- R. N. Brown et al. (2002). *Curriculum and Education (An Introduction to Teaching Methods)*. Translated by Noorozi, D., Salehi, A. Tehran: Islamic Azad University, South Branch Publications. [Persian]
- Savelyeva, T., & McKenna, J. R. (2011). Campus sustainability: emerging curricula models in higher education. *International Journal of Sustainability in Higher Education*.
- Tremblay, K., Lalancette, D., & Roseveare, D. (2012). *Assessment of Higher Education Learning Outcomes*. Bochum: Ed. OECD.
- Uztosun, M. S., & Troudi, S. (2015). *Lecturers' views of curriculum change at English Language Teaching departments in Turkey*.
- van den Akker, J., Kuiper, W., Hameyer, U., Kuiper, W., Nieveen, N., & Visscher-Voerman, I. (2003). Curriculum development from a technical-professional perspective. *Curriculum landscapes and trends*, 177-198.
- Warren, D. (2002). Curriculum design in a context of widening participation in higher education. *Arts and Humanities in Higher Education*, 1(1), 85-99.
- Yadgarzadeh, G. (2018). Conceptualization of University Curriculum. *Iranian Curriculum Encyclopedia*. [Persian]
- Yousefzadeh, M. (2010). Presenting a Curriculum Model for Thinking Skills (Creative and Critical Thinking) for Undergraduate Level from Curriculum Specialists' Perspective. *Educational Research Journal*, 23, 191-209. [Persian]